

Сологуб Юрій Іванович

**Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
географічний факультет, аспірант**

м. Київ, 03022 просп. акад. Глушкова 2

ysologub@ukr.net

Глобальні зміни та регулювання тенденцій в розвитку природних і суспільних процесів

Проблема зміни чинників формування міської розселенської мережі

Як і кожне складне та багатокомпонентне утворення, регіональні системи розселення в процесі свого функціонування та розвитку підлягають впливу різноманітних, як за своїм видом, так і способом дії, зовнішнім факторам. Причому, набір визначальних і другорядних факторів, а також інтенсивність їх впливу змінюється не лише в плані ієрархії систем розселення, але й у часовому вимірі.

Якщо вести мову про міські системи розселення, то загальновідомо, що обробна й добувна галузь промисловості були головними факторами урбанізаційних процесів на протязі останніх десятиліть, тому на сьогоднішній день доцільним буде вести мову про зростання третинного сектору економіки в даних процесах.

Зокрема, значно посилилася роль соціальних чинників у розвитку як міських так і сільських поселень, що носять опосередкований характер впливу, а саме, через наявне населення. Указану тенденцію можна пояснити значним посиленням міграційної рухомості населення, зростанням соціальних потреб, а також поступовим розширенням сфери трудової діяльності населення на тлі планомірного зростання рівня його освіти та кваліфікації. Основними важелями, через котрі здійснюється вплив тих чи інших соціальних чинників на формування та розвиток систем розселення, виступають ціннісні орієнтації та рівень життя населення, його зайнятість та соціальні інтереси, а також соціальна інфраструктура та ряд інших.

Таким чином, якщо вторинний сектор економіки грає провідну роль на різних етапах розвитку поселень, а точніше в розвитку невеликих та середніх міст, то третинний сектор стає все більш важливим фактором, котрий, по суті, викликає ріст великих міських утворень.

В даному випадку не йдеться про тотальне відкидання промислово-виробничого аспекту формування та розвитку міст, а відтак і відповідних систем розселення, а робиться спроба наголосити саме на поетапній зміні способу й напрямку дії даних чинників, що у великій мірі пов'язано із загальним науково-технічним прогресом.

Вплив НТП на розселення є досить специфічним і носить опосередкований характер своєї дії, а саме впливаючи на нього через прогрес у виробництві, транспорті, інфраструктурі та інших секторах економіки країни. Ця дія не носить постійного характеру в історично-часовому вимірі, а відбувається на певних етапах розвитку суспільства.

Можна виділити наступні, хронологічно послідовні, етапи розвитку суспільства в економічно-виробничому плані, що пов'язані з НТП:

1. Концентрація суспільного виробництва у переважно великих та великих містах, що викликало стрімке зростання кількості населення в них (в Україні свого піку досягла в 70 – 80-ті роки).
2. Процес деконцентрації та децентралізації виробництва (в Україні розпочався в 90-ті роки й триває досі).

Виходячи з дії процесу деконцентрації та децентралізації виробництва, сьогодні ми можемо спостерігати зменшення тісноти взаємозв'язку між галузями обробної промисловості та джерелами сировини. Ці процеси спостерігаються на фоні планомірного зростання залежності промисловості від наземного та повітряного транспорту, від інфраструктури, центрів розподілу й споживання товару. Крім того, застосування у виробничих процесах високотехнологічних апаратів, призводить до зростання вимог до робочої сили й одночасно зменшує потребу в її кількості, що у свою чергу призводить до нівелювання необхідності розвитку великих міських утворень.

На сьогоднішній день, міста у своєму функціонально-господарському плані все більше виступають не як осередки промислового виробництва, а як центри обслуговування населення, як того що виступає їх мешканцями так і прилеглих територій. Таким чином, можна говорити про зростання ролі соціальної інфраструктури при формуванні та розвитку систем розселення, системоформуючими компонентами яких вони виступають.

У залежності від рівня свого розвитку, унікальності та певних якісних характеристик, окремо взяті елементи існуючої соціальної інфраструктури характеризуються дещо різним впливом на хід розвитку, а відтак і на структуру розселення не лише міського, а й сільського характеру. Даний вплив носить взаємопов'язаний характер, що дає нам можливість вести мову саме про територіальні системи обслуговування населення, розглядаючи їх безпосередній вплив на формування та розвиток систем розселення. Територіальна система обслуговування населення базується на принципах ступеневої організації й виділенні у своїй функціонально-компонентній структурі ієрархічних центрів обслуговування, котрими в даному випадку виступають міські утворення. Таким чином, центри обслуговування населення, виходячи зі свого набору надаваних йому послуг, транспортної доступності, а відтак і величини зони обслуговування, характеризуються певним соціальним статусом, котрий вони займають у соціально-економічному житті суспільства. Зазначимо, що той чи інший соціальний статус поселення у великій мірі має вплив на формування соціальної поведінки його жителів.

Просторова поведінка людей, як різновид їх соціальної поведінки, має помітний вплив на формування структури розселення. На жаль, за кордоном вивченню психологічного аспекту розселення приділяється значно більше уваги, ніж у нашій країні. За посилення уваги до даної проблеми виступає, зокрема А.І. Доценка, зауважуючи, що серед усього різноманіття дій та вчинків людей найбільш цікавими для розгляду в даному питанні, є ті які мають

локалізацію на території, а також пов'язані з пересуванням населення до місць проживання, прикладання праці та оздоровлення.[1]

Люди свідомо приймають рішення щодо проживання в тому чи іншому регіоні і в тому чи іншому поселенні, виходячи з оцінки як зовнішніх чинників, так і особистісних мотивів своїх дій, соціальних потреб, установок і таке інше.

Екологічна ситуація на території займає одне із провідних місць при прийнятті особою свого рішення щодо проживання на ній. Для Українського населення даний фактор став грати одну із провідних ролей після аварії на Чорнобильській АЕС, у результаті якої припинили своє існування ряд населених пунктів, включаючи й міста, що негативно відбилося на функціонально-територіальній структурі різних систем розселення, а найгостріше на регіональній системі розселення Столичного суспільно-географічного району, для якої північно-західний напрямок територіального розвитку був одним із пріоритетних.

Погіршення екологічного стану території на тлі затяжної економічної кризи в країні значно посилили роль демографічної ситуації як чинника розвитку регіональних систем розселення. Як наслідок, Україні притаманна значна регіональна диференціація демографічної ситуації, що в основному зумовлено дією ряду чинників, котрі носять тимчасовий, тривалий чи постійний характер своєї дії, зокрема, таких як соціально-економічні, екологічні, політичні і ряд інших.

Такий стан речей призводить до все більшого поглиблення проблеми диспропорції в рівнях людності в системі “центр - периферія” (місто – село), зростання величини якої, у загальнодержавній структурі розселення, для її першого елемента полягає не стільки в посиленні стосовно нього міграційних потоків, скільки значного природного скорочення її в другому.

Таким чином, демографічні процеси того чи іншого характеру, значно впливають на людність населених пунктів та їх динаміку, а відтак виконують роль важливої складової розселенського потенціалу кожного окремо взятого регіону.

Поглиблення глобальної економічної кризи зі спричиненим нею значним зростанням рівня безробіття та кількості працівників із неповною зайнятістю дає значний каталізуючий ефект щодо посилення міграційних процесів як внутрішньодержавного так і зовнішньодержавного характеру, що на сьогодні мають значний вплив на формування демографічного й поселенського потенціалу регіонів України.

Виходячи зі зміни пріоритетів соціально-економічного розвитку держави, ми можемо спостерігати планомірний процес зміни як набору так і способу дії різноманітних чинників на розвиток регіональних систем розселення, зокрема, міських, що відбивається як на їх територіальній так і на функціонально-компонентній структурі.

1. Доценко А.І. Регіональне розселення: проблеми та перспективи. - К.: Наукова думка, 1994. - 195 с.